

LİBERAL EKONOMİ DÜŞÜNCESİNİN ÇAĞDAŞ YORUMLARI VE HAYEK'İN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI

Yrd. Doç. Dr. Muhammet AKDİŞ

I – GİRİŞ

Ekonomi ilminin kuruluşuna önderlik etmiş düşünürlerin temel yaklaşımlarını içeren liberal ekonomi politikaları belli bir dönem arka planda kalmış ve hatta kötülenmiş olmalarına rağmen, 1970'li yıllardan sonra, özellikle de sosyalist blok'un büyük bir çöküş sürecine girmesi ile birlikte yeniden dünya gündeminin ilk sıralarına tırmanmış bulunmaktadır.

Liberal ekonomi politikalarının bugün tekrar tartışılır hale gelmesinde, çeşitli iktisat düşünürleri de belli derecelerde etkilemiş bulunan Friedrich August von Hayek'in büyük emek ve katkıları bulunmaktadır. Biz bu kısa incelememizde öncelikle liberal ekonomi düşüncesinin çağdaş yorumlarını özetle ele alacak ve sonra da Hayek'in liberal ekonomi düşüncesine yaptığı katkıları ortaya koymaya çalışacağız.

II – LİBERAL EKONOMİ DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Kelime anlamı ile liberalizm çok çeşitli anlamlara çekilebilen bir kavramdır. “Laissez-faire laissez-passer” deyimini ile ifade edilen ve her alandaki tam serbestliği savunan fikirlerden, kısmen devlet müdahalesini içeren sosyal – demokrat modellere kadar pek çok düşüncenin tanımında kullanılmaktadır. O nedenle kısaca liberalizm kavramının anlamı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

A. Liberalizm Kavramı ve Klasik Liberalizm

Liberal düşünce geleneğinin başlangıcını İngiltere'nin 1215 tarihli Manga Carta'sına veya daha eskiye, Yunan Şehir Devletleri'ne kadar uzatanlar vardır. Ancak, genellikle kabul gören yaklaşım, liberalizmin John Locke'nin eserleriyle doğma devresine girdiği, 18. ve 19. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaştığıdır. Hayek, bu kavramın ilk defa iktisat ilminin de kurucusu sayılan Adam Smith tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Yayla, 1993a: s. 144). Ancak, yukarıda da işaret edildiği gibi, liberalizm kavramı çok çeşitli ve birbirinden farklı düşünceleri tanımlamak için kullanılır olmuştur. İlk çıkış ve açıklanış biçimleri ile zaman içindeki kullanımları farklı olan liberalizmi, “klasik liberalizm” ve “sosyal liberalizm” olarak ayırmak (Yayla, 1993a: s. 145), anlam kargaşalığını önlemek için gerekli olmaktadır. Ülkemizde kapsamı ve derinliği ile çok bilinçli olarak kullanılmasa da sözü edilen kavram, liberalizmin tarihi oluşumuna da denk düşen, liberalizmin klasik cephesi ile ilgili olmaktadır. Bu anlamıyla klasik liberalizm, birinci boyutu ile tabii hukuk ve insan hakları teorisi ile sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmakta; iktisadi boyutu ile ise, piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğüne olan inancı belirlemektedir (Erdoğan, 1993a: s. 19). İncelememizin kapsamı da bu çerçevede içindeki

liberalizmi konu edinmektedir.

B. Tarihi Süreç İçerisinde Liberal Ekonomi Düşüncesi

Liberal iktisadi düşünce, mikro planda bireyi, makro planda ise tabii düzen ve serbest piyasa ekonomisini esas almaktadır. Merkantilist ekonomik anlayışa tepki olarak doğan bu düşünce akımı 18. yüzyılın sonunda Fransa’da ve İngiltere’de ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1984 s. 39). Sistemin ana sütunlarını oluşturan “tabii düzen”, “piyasa” ve “birey” konuları; fizyokratlar, klasik iktisatçılarla ve neo-liberaller denilen çağdaş iktisadi akımların açıklamaları ile de güncel hale gelmiştir.

Ekonomik düşünce okullarının iktisadi liberalizmin kurumlaşmasına yaptıkları katkıları “klasik liberaller” ve “çağdaş liberaller” başlıkları altında inceleyebiliriz.

1 – Klasik Liberal Okullar ve Liberal İktisadi Düşünce

Liberal iktisadi düşünce ilk açıklamalarını klasik liberal iktisatçılar da diyebileceğimiz fizyokratlar, klasikler ve neo-klasiklerde bulmuştur. Bu iktisatçılar, liberal düşüncenin ekonomik boyutunu kısım kısım da olsa incelemiş ve ortaya koymuşlardır. Bugün çağdaş neo-liberal iktisatçılarca savunulan pek çok konunun da temelini atmışlardır.

Liberal iktisadi düşüncenin ilk adımı fizyokrat iktisadi düşüncenin tabii kanun felsefesi ile atılmıştır. Buna göre, bütün kainatta olduğu gibi, bunun bir başkasını teşkil eden toplum hayatında da ulaşılması gereken bir doğal düzen vardır. Bu düzen doğal kanunların yönetimindedir (Selik, 1974: s. 148). Doğal kanunların hakim olduğu tabiat ise, daima yürürlükteki şartlar altında herkesin mutluluğunu maksimumlaştırması için gerekli olanı ortaya çıkarmaktadır. F. Quesnay (1694-1774)’ın Tabii Kanunu (Droit Naturel) başlığını taşıyan eseri ile bu konu şöyle ortaya konulmuştur (Kazgan, 1984: s. 48):

- a) Akılcı bireyler, kendi tatminlerini uzun dönemde maksimumlaştırmak amacıyla davranırlar.
- b) Tabii kanunlar, ideal bir hukuk düzeninde uygulandığında, toplumda maksimum toplumsal refahı sağlarlar.
- c) Eğer bu ikisine herkes boyun eğerse, toplumsal iktisadi süreç, düzenli birtakım kanunlara göre işler.

Liberal iktisadi düşüncenin kurumlaşmasında en büyük pay şüphesiz klasik iktisatçılara aittir. Klasik iktisatçılar ve bu arada iktisat biliminin ve klasik iktisadi düşüncenin babası sayılan Adam Smith; Quesnay’da ifadesini bulan “tabii kanun” felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiş ve hatta tabii kanunların piyasada olan yansımalarını anlatarak, bu kanunlara uyulduğunda toplumun kendiliğinden optimal biçimde işleyeceğine, milli servetin artacağına, bunun fertler arasında en iyi dağılımının sağlanacağına inanmıştır (Kazgan, 1984: s. 49). Özgür girişimciliği ise, düşüncesine temel almıştır.

Smith’e göre, ekonomik faaliyetlerin temel amacı ve saiki kişisel yararı en üst düzeye çıkarmaktır. Ancak, insanlar kendi menfaatleri peşinde koşarlarken, başkalarının yararlarına da hizmet etmektedirler. “Masamızdaki yemeği, köşe başındaki kasap, bakkal veya fırıncının iyilik yapma arzularına değil, onların şahsi menfaat duygularına borçluyuzdur” (Smith, 1952: s. 7). Bu durumda, ekonomik faaliyetlerin temel sürükleyicisi “Homo Economicus” olmaktadır.

Homo Economicus saiklerle hareket eden insanı toplum yararına sürükleyen bir görünmeyen el (invisible hand) bulunmaktadır. Bu görünmeyen el, piyasaları düzenleyerek, insanları asla hayal etmedikleri bir maksat için çalıştırır ve toplum için en faydalı olacak istikamete yönlendirir (Gemahling, 1939: s. 132).

Liberal iktisadi düşünceyi yeni açıklamaları ile mikro temellerle oturtanlar neo-klasik iktisatçılar olmuşlardır. Bu iktisatçılar, klasik iktisadın temel ilkelerine bağlılıklarını koruyarak, klasik değer teorisi ve toplumsal ahenk yaklaşımı konularında yeni yorumlar getirmişlerdir (Ersoy, 1990: s. 243). Bireyi ve kişisel yararı daha ön plana çıkarmışlar ve klasik iktisatçıların objektif olarak sundukları bazı açıklamaları subjektif alanlara çekmişlerdir (Selik, 1974: s. 257).

Neo-klasikler de liberalizmin ve piyasanın üstünlüklerine inanmışlardır. Ancak, klasiklerden bir adım daha ileri giderek, bireyi ve bireysel faydayı ön plana çıkarmışlar; değer, fiyat, gelir, vergileme, denge gibi tüm iktisadi oluşumlardaki ferdi rolü ortaya koymuşlardır. Onlara göre, ekonomide toplumsal gruplar yoktur, sadece bireyler vardır. Mübadeleleri güçleştiren her türlü engel ortadan kalktığında, yani tam rekabet şartları oluştuğunda, toplumda herkes kendi bireysel mutluluğunun peşinden koşarak toplumsal refahın artmasına da katkı sağlamış olacaktır (Tekeoğlu, 1993: s. 137).

Fizyokratlar, klasikler ve neo-klasiklerle temel açıklamaları sunulan liberal ekonomik düşünceler, çağdaş liberal iktisatçılarla da zenginleştirilmiş ve güncel hale getirilmiştir. Bu iktisatçıların da katkıları, liberal iktisadi düşünceyi dünya gündemine taşımış bulunmaktadır.

2 – Çağdaş Liberal Okullar ve Liberal İktisadi Düşünce

Liberalizmin yeniden doğuşuna fikir olarak öncülük eden çağdaş liberal düşünce okullarının başlıcaları şunlardır:

- Chicago İktisat Okulu.
- Virginia Politik İktisat Okulu.
- Freiburg Okulu.
- Neo-Avusturya İktisat Okulu

(Aktan, 1993: s. 209).

Bu düşünce okulları klasik liberal okullarca geliştirilmiş bulunan liberal iktisadi düşünceyi kısmen yeniden yorumlayarak tenkit edilen yönlerine yeni açıklamalar getirmişler ve dünyaya yeni liberal ekonomik reçeteler sunmuşlardır. Bu okulların ekonomik konulardaki düşünce ve önerileri kısaca şöyle özetlenebilir:

a) Chicago İktisat Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Neo- liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Friedman'dır. O'nun ve öğrencilerinin Chicago Üniversitesi bünyesinde yaptıkları çalışmalarından dolayı, görüş ve düşünceleri de bu isimle anılmaktadır. Milton Friedman, klasik iktisatçılarda ifadesini bulmuş olan ve enflasyon olayının açıklamasında kullanılan "Miktar Teorisi"ni yeni bir anlayışla formüle etmiş ve parasal olayların enflasyon üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Tümü itibarıyla laissez – faire düşüncesini savunmamakla birlikte, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılması, ekonominin doğal işleyişine bırakılması, bireysel ve psikolojik beklentilerin ekonomik hayattaki büyük önemi üzerinde durmuştur. Friedman'ın ekonomik önerilerini şöylece sıralamak mümkündür:

- Devletin ekonomik hayat üzerindeki ayrıntılı müdahaleleri ortadan

kaldırılmalıdır.

- Piyasanın işleyişini engelleyen ve yeni girişimlerin kurulması konusunda cesaret kırıcı olan sübvansiyonlara son verilmelidir.
- Enflasyonu kamçulamaktan ve daha önce hiç görülmemiş derecede yüksek bir istikrarsızlık meydana getirmekten başka bir yararı olmayan parasal reformlar, hükümetlerin inisiyatif kullanamayacakları sağlam esaslara bağlanmalıdır.
- Devletin sosyal güvenlik kurumları ve bu amaçla toplanan fonlar, derde derman olmaktan uzaklaşmıştır. Devlet bu işlerle uğraşmamalıdır.
- Destekleme alımlarına son verilmelidir.
- İthal kotaları ve ihracat kısıtlamaları kaldırılmalıdır.
- Genel fiyat ve ücret kontrollerine son verilmelidir.
- Belli işlerin ve mesleklerin ruhsat ile sınırlandırılması uygulamasından vazgeçilmelidir.
- Kamu toplu konut yapımı ve konut yapımını desteklemeye yönelik yardım programları iptal edilmelidir.
- Ulusal parkların, posta taşıma hizmetlerinin ve paralı otoyolların devlet mülkiyetinde olması ve işletilmesi devletçe yapılmamalıdır.

Bunlarla birlikte devletin yapacağı işler de bulunmaktadır:

- Devlet teknik tekelleri engellemeli, ekonomik oyunun kurallarının uygulanmasını sağlamalı ve ihtilaflarda hakemlik yapmalı, rekabeti geliştirmeli, parasal çerçeveyi sağlamalı, kişilerce oluşturulan yardım derneklerine ek yardım vermelidir (Friedman, 1988: s. 65-68, 317-325).

Neo-liberal düşüncenin çağımızdaki güçlü temsilcisi Milton Friedman bu önerileri ile dikkatleri çekmiş ve liberal ekonomik düşüncenin ekonomik hayata getirdiği alternatifleri açıklamıştır. Friedman'ın başlıca katkısının, devlet müdahalesinin, özellikle para politikası alanında gerçekleşen müdahalelerin, ekonomik dengelerin bozulmasına, enflasyon veya deflasyon olayının ortaya çıkmasına sebep olduğunu, inceleme ve araştırmaları ile ortaya koyması (Friedman, 1980: s. 292-329) olduğu söylenebilir.

b) Virginia Politik İktisat Okulu ve Liberal Ekonomik Düşünce

İçinde yaşadığımız yüzyılda liberalizme diğer önemli bir katkıyı ABD Virginia Eyaleti George Mason Üniversitesi bünyesinde toplanmış bulunan Virginia Politik İktisat Okulu sağlamıştır. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen James M. Buchanan'ın "Kamu Tercihi Teorisi" ve "Anayasal İktisat" düşünceleri büyük bir ilgi görmektedir.

Virginia Politik İktisat Okulu ve James Buchanan, devletin sürekli bir şekilde büyüdüğünü, bunun da ekonomik ve politik hak ve özgürlüklerini de sınırlandırmaya yöneltmektedir. Bu nedenle, vatandaşların politik ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerinin korunması için hem politik ve hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Kamu tercihi iktisatçıları, "anayasal iktisat" verdikleri bir yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevelerinin çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar (Aktan, 1993: s. 31).

İnsan aklının düşünebildiği en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğu bilinmektedir (Savaş, 1989: s. 1). Ancak, demokrasinin bir rant paylaşımı haline gelmesi, piyasanın doğal işlerliğini de bozmaktadır. İşte, anayasal iktisat akımı da, demokrasiden vazgeçilemeyeceğine göre, oyunun kurallarını değiştirmek ve

politikayı bir rant kollama faaliyetinden kurtarmak gereği üzerinde durmaktadır. Rant kollama, özellikle piyasanın doğal işleyişinin bozulması, sorunun temelini oluşturmakta ve piyasaları işlerlik kazandırmak anayasal iktisadın da temel hedefleri arasında bulunmaktadır (Savaş, 1989: s. 49).

Bu durumda, anayasal iktisat akımının, klasik iktisadi düşünce geleneğine bağlı kalarak, piyasanın doğal işleyişinin sağlanmasına yönelik çeşitli öneriler getirdiği ve özünde de doğal düzenin üstünlüklerini ortaya koymaya çalıştığı söylenebilecektir.

c) Freiburg Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Freiburg Okulu, liberalizme katkı sağlamış bir diğer çağdaş liberal düşünce kurumu olarak bilinir. Almanya’da Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi’nden Walter Eucken ve Franz Böhm’ün öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı 1930’lu ve 1940’lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir ordro-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordro-sosyal (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır (Aktan, 1993: s. 33-34).

Freiburg Okulunun liberalizme katkıları A. Müler – Armack’ın “sosyal piyasa ekonomisi” alanındaki çalışmaları ile hız kazanmıştır. Müler – Armack sosyal piyasa ekonomisini, klasik ekonomik liberalizm ile özgürlükçü sosyalizm arasında yer alan üçüncü bir yol ve yeni tipte bir sentez olarak görmektedir. Buna göre, sosyal piyasa ekonomisi iki tezden oluşmaktadır:

i) Çalışma ve başarı rekabeti, tüketici isteklerine daha iyi cevap vermekte ve aynı zamanda sosyal gelişmenin temeli olmaktadır.

ii) Bu çalışma ve başarı rekabetinin düzenlenmesi ve geliştirilmesinin de temeli “sosyal dengeleme”dir. Zira sosyal dengeleme, özel mülkiyetin, özgür çalışma imkanlarının ve özgür girişimciliğin doğrudan ön koşulunu oluşturmaktadır. Böylece piyasa ekonomisi, rekabet düzeni olarak korunmakta, ancak düzen sosyal açıdan dengelenmektedir. Bu iki unsurun yarattığı diyalektik süreç birlikte ele alındığında sistem canlı, dinamik ve gelişme yeteneğine sahip olmaktadır (Erkan, 1987: s. 110).

Görüldüğü gibi, Freiburg Okulu, sosyalist ekonomiler ile piyasa ekonomileri arasındaki bir orta yolu benimsemekte ve piyasa ekonomisinin birtakım haksız uygulamalarının olabileceğini kabul ederek, buna sosyal bir boyut getirilmesini savunmaktadır. Bu yönüyle de klasik liberal çizgiden ayrılmaktadır. Yani klasik liberalizmin, tabii düzen ve görünmeyen el ilkesinin optimal çözümler sunacağı düşüncesini reddetmektedir. Bu nedenle de, liberal ekonomik düşünceye katkı yapmaktan çok, liberal ekonomik düşüncenin bireyi ön plana çıkartan, tabii düzen ve piyasanın doğal işleyişinin önemine inanan açıklamalarından etkilenmiş bir müdahaleci görüş görünümündedir.

d) Neo – Avusturya Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Günümüzde neo – liberalizmin doğuşunda etkili olan liberal düşünce okulları arasında başta “Neo – Avusturya Okulu”nu belirtmek gerekir. Avusturya Okulu’nun temellerini Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm Bawerk ve Ludwig von Mises atmışlardır. Avusturya Okulu’nun günümüzdeki temsilcileri arasında F.A. von Hayek en başta yer almaktadır (Aktan, 1993: s. 23). Bu okul bünyesindeki iktisatçılar, marjinal fayda açıklamaları ile (Menger),

faizin bir “agio” olduğu açıklamaları ile (Bawerk), paranın değerinin gelirin marjinal faydasına bağlı olduğu açıklamaları ile (Wieser), neo – marjinalist açıklamaları ile (Mises), hep bireyciliği ön plana çıkarmış ve savunmuşlardır. Bireysel çıkarın, toplumsal çıkardan ayrı bir kavram olmadığını ve hatta bireysel çıkarın toplumsal çıkarın da azmilesmesine hizmet ettiğini kabul etmekle, liberal iktisadi düşünceye bağlı kalmışlardır.

Bu okulun çağımızdaki temsilcisi F. A. Von Hayek’in liberal iktisadi düşünceye yaptıkları katkılar ise aşağıda incelenecektir.

III – LIBERAL EKONOMİ DÜŐUNCESİNİN ÇAĞDAŞ YORUMU VE HAYEK’İN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI

Liberal ekonomi düşünceci, iktisadın bilim olarak kuruluşundan başlayarak tarihi bir gelişme göstermiş olmakla birlikte 19. yüzyılın başından özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra büyük eleştirilere maruz kalmış ve 1970’lere kadar kötülenmekten kurtulamamıştır. Ancak, liberal ekonomik düşünceci gözden düşmeye başladığı yıllardan itibaren, bu düşünce sisteminin üstünlüklerini anlatan önemli bilim adamları olmuştur ve bunların en önemlisi de Friedrich Agust von Hayek (1899 – 1992)’tir.

Bu nedenle, Hayek’in siyaset ve sosyal bilimler alanındaki düşünceleri kadar, bu düşüncelerine de temel oluşturan ekonomik konulardaki düşünceleri büyük bir önem taşımakta ve liberal düşünceci yeniden gündeme gelmesinde büyük bir paya sahip bulunmaktadır.

Biz Hayek’in düşünce çizgisini kısaca belirttikten sonra, ekonomik konulardaki düşünce ve önerilerini de özetleriyle ele alacağız.

A. Hayek’in Düşünce Çizgisi

Hayek, 8 Mayıs 1899’da Viyana’da doğdu. Üniversite yıllarında fabian sosyalist olan Hayek, özgür bir toplumun ilkelerini araştırıyordu. Viyana Üniversitesi’nde 1921 yılında Hukuk, 1923 yılında da Siyaset Bilimi dalında olmak üzere iki doktora derecesi elde etti.

Bir yıl A.B.D.’de kaldıktan sonra tekrar Viyana’ya dönen Hayek, orada karşılaştığı Ludwig von Mises’le beş yıllık bir çalışma dönemi geçirdi. Bu dönem Hayek’in iktisadi konular üzerine eğildiği ve çalıştığı dönem olmuştur. İktisat ile ilgili konulardaki kitapları bu dönemi izlemektedir. Keynes ile Para Üzerine Deneme (Treatise on Money) adlı kitabındaki düşüncelerinin eleştirisi üzerine uzun tartışmalar yapmıştır.

Hayek, akademik kariyerinin ilk yirmi yılını teorik iktisatçı olarak geçirmiştir. O’nun tüm çalışmalarında iktisatçı yanı hissedilirse de, toplumsal sorunların anlaşılmasında ve açıklamasında iktisadın tek başına yeterli olmadığı düşünceci, O’nu siyaset felsefesi alanına yöneltmiştir. Hayek’in bundan sonraki çabası liberalizmi savunmak ve liberalizm karşıtı düşünceleri eleştirmek olmuştur (Yay, 1993a: s. 23 – 29).

Hayek’in çalışmalarını içeren 15 kitabın 5’i saf iktisat teorisi veya para teorisi ile ilgilidir. 9 kitap siyaset teorisi, hukuk, fikir tarihi ve 1 kitap psikoloji konularındadır. 10 broşürden 4’ü ekonomik teori ve politika, 5’i siyaset felsefesi ve 1’i siyasal sorun üzerinedir. 171 makale ve denemesinin ise yaklaşık 117 tanesi muhtelif ekonomik konuları içermektedir (Yayla, 1993a: s. 10 – 11). Görüldüğü gibi, Hayek’in çalışmaları içinde ekonomik konular ağırlıklı bir yere

sahip olmaktadır. Zaten 1974 yılında verilen Nobel Ekonomi Ödülü de bu ağırlığın hatırını taşımaktadır. Ancak, Hayek'in siyaset felsefesi konusundaki çalışma ve görüşleri, ekonomi alanındaki düşüncelerine göre daha öne çıkmış bulunmaktadır. Bunu, Keynes'ci ekonominin belli bir dönemdeki üstünlüğüne bağlamak mümkündür. Ancak, özellikle 1970'li yıllardan sonra liberal ekonomi düşüncesinin yeniden parlaması ile Hayek'in ekonomik yaklaşımları da keşfe açılmış bulunmaktadır.

B. Liberal Ekonomi Düşüncesinin Yeniden Parlaması ve Hayek

Liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada Hayek'in ekonomik yaklaşımlarının yeniden popülerlik kazanmasında özellikle üç tarihi gelişme önemli rol oynamıştır (Yay, 1993b: s. 143).

Bu gelişmelerden ilki, kapitalist dünyanın ve 20. yüzyıl kapitalizminin ikinci büyük krizi olarak adlandırılan ve kitlelere 1973 petrol şoku ile birlikte yansıyan stagflasyon olgusudur. Bu yıllara gelinceye kadar hakim iktisadi anlayış olan Keynes'ci açıklamalar; işsizliği azaltmak için genişletici maliye politikaları ile yatırımların artırılması gerektiğini, tam istihdam noktasına yaklaşıldığında, azalan verimler kanununun etkisi ile kısmen enflasyonun başlayabileceğini, tam istihdam noktasından sonra devam edilecek genişletici politikaların enflasyonist sonuç doğuracaklarını öngörüyordu. Bu açıklamalar içerisinde işsizlik ile enflasyon arasında bir trade – off bulunmakta, birinin azalması diğerinin artması sonucunu doğurmaktaydı. Her ikisinin de birlikte artması, ihtimal dahilinde görülmemiştir. Ancak, 1970'li yıllardan sonra görülen ve işsizlik ile enflasyonun bir arada artmasına neden olan politikalar, Keynes'çi iktisada duyulan ilgi ve güveni temelinden sarsarak, geleneksel klasik yaklaşımlara ve stagflasyon olgusunu öngören düşüncelerinin revaç bulmasına yol açtı. Hayek'in 1930'larda bu olguyu açıklamış olması da Hayek'i birdenbire gündeme getirdi.

Hayek'in düşüncelerinin yeniden önem kazanmasındaki ikinci büyük gelişme de, 1980'lerin başlarından itibaren başta İngiltere (1979) ve ABD (1980) olmak üzere Batılı ülkelerde liberal muhafazakar partilerin iktidara gelmeleridir. Gerçi, bu gelişme, genişletici politikaların yol açtığı sorunların da bir sonucu idi. Ancak, liberal partilerin yeniden işbaşına gelmeleri ve devletin ekonomik hayattaki rolünü azaltıcı ve piyasayı güçlendirici bir dizi liberal uygulama başlatmaları (özelleştirme gibi), ekonomistlerin klasik liberal düşüncelere olan ilgilerini arttırmalarına ve bu konudaki önde gelen fikir adamlarını ve eserlerini hatırlamalarına sebep oldu.

Liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada Hayek'in yeniden ve etkili bir şekilde gündeme gelmesinin en önemli sebebi, merkezden planlamalı ve liberal ekonomi düşüncesi zıddı bir politika uygulayan Doğu Bloku ülkelerinin birbiri ardına bu sistemden kaçmaları ve kaçış manzaralarının merkezi planlamanın ülkelere getirdiği ekonomik kaosu bütün dünyaya ibretle seyrettirmesiydi. Merkezi planlamalı ekonomilerin dramatik dağılma süreçleri, liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada merkezi planlamanın getireceği sonuçları önceden bildirmiş olan Hayek'in düşüncelerinin yeniden ve etkin bir şekilde tartışılmasına sebep olmuştur.

Bütün bu gelişmeler, liberal ekonomi düşüncesi ve bu düşünceye katkı yapan iktisatçıların birdenbire ilgi odağı haline gelmesine yol açmıştır. Bütün bir ömrünü liberal düşüncenin ihyasına hasretmiş olan Hayek'in bu iktisatçıları arasında büyük ve önemli bir yeri bulunmaktadır.

C. Hayek'in Temel Ekonomik Yaklaşımları ve Liberal Ekonomi Düşüncesine Yaptığı Katkıları

Hayek'in liberalizmi eksen alan temel ekonomik yaklaşımlarının diğer liberal ekonomik yaklaşımlara önemli bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bu da Hayek'in, liberalist ekonomik yaklaşımları ve bunların üstünlüğünü, liberalizmin parladediği 1970'li yıllardan sonra değil, liberalizmin kötülendiği 1930'lu yıllarda savunmuş olmasıdır. Teorik açıklamalarında görülebilecek ve bugünkü liberalist ekonomi anlayışı ile tenkit konusu edilebilecek önerilerine de, liberal düşüncenin krizde olduğu bir dönemde açıklanmış olmalarına bağlamak gerekmektedir. Ancak, her şeye rağmen, gerek konjonktür teorileri ve gerekse stagflasyon açıklamaları ile Hayek'in ekonomik yaklaşımları yararlanılabilecek teorik bilgiler sunmaktadır. Hayek'in temel ekonomik düşünce ve bakış açılarını devlet, piyasa, fiyat, stagflasyon başlıkları altında kısım kısım özetledikten sonra, ekonomi politikası önerilerini de başlıklar halinde vermeye çalışacağız.

1 – Devlet'in Ekonomik Hayat Üzerindeki Fonksiyonu ve Hayek

Ekonomik düşünce sistemleri arasındaki farkı belirleyen temel faktör, devletin ekonomik hayat üzerindeki etkinliğine verdikleri rol olmaktadır. Devletin ekonomik hayattan tamamen çekilmesi ve ekonomik hayatı doğal işleyişine bırakması yönündeki yaklaşımlar liberalizm olarak tanımlanmakta; devletin ekonomik hayatta da çeşitli derecelerde rol almasını savunan düşünceler ise, liberalizm karşıtı bir cepheyi oluşturmaktadır.

Görev ve fonksiyonları yönünden beş ayrı devlet modeli söz konusu olabilmektedir:

- i) Ultra – Sınırlı Devlet (Minimal Devlet).
- ii) Sınırlı ve Sorumlu Devlet.
- iii) Müdahaleci Sosyal Devlet (Karma Ekonomi Devleti).
- iv) Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet.
- v) Sosyalist Devlet (Aktan, 1994: s. 22).

Bu devlet modelleri içerisinde sınırlı ve sorumlu devletin gerçek liberalizmin savunduğu devlet anlayışı olduğu belirtmekle ve devletin liberal sosyal düzenin temel ilkelerini ortaya koyarak, anayasa ile sınırlanmış bazı görev ve hizmetleri yerine getirdiği açıklanmaktadır (Aktan, 1994: s. 22). Ancak, devletin sosyal adaleti sağlama gibi bir fonksiyon yüklenmesi, kamu menfaati gibi kavramlar ve bunlara dayanan politikalar üretmesi, liberal yazarların karşı çıktığı konuları oluşturmaktadır (Yayla, 1993: s. 191).

Hayek'in devlet ve devletin piyasaya müdahalesi konusundaki düşünceleri de diğer liberal düşünürlere paralellik arz etmektedir. Hayek, kesinlikle "laissez – faire laissez – passer" deyiminin çağrıştırdığı bir devlet anlayışına sahip değildir. Hayek'e göre devletin herhangi bir alanda tekel olmaması, vergilemeyi gelirin yeniden dağıtımını için bir araç olarak görmemesi ve belirli grupların değil, tüm toplumun isteklerine cevap verecek fonksiyonlar görmesi liberal prensiplere tamamıyla uygundur (Hayek, 1974a: s. 446). O, devletin Pazar düzeninin iyi işleyebilmesi için yapması gereken işler olduğunu, bunların en başta, şiddetin ve hilenin önlenmesi, mülkiyetin korunması, sözleşmelerin yerine getirilmesinin sağlanması, bütün bireylerin üretim ve satış konusunda özgür hareket edebilecekleri bir ortamın oluşturulması olduğunu belirtmektedir (Yayla, 1993a:

s. 152). Bunları yerine getirecek olan ise bir kamu otoritesidir.

Yalnız kamu otoritesi, piyasanın iyi işleyebilmesi için gerekli ortamı ve şartları hazır halde tutarken, bir değişmez kanun ve kurala da bağlı olmalıdır. Yani, Hayek'in piyasanın işleyişinin bozulmasını engelleyici görevler yüklediği devlet, bir hukuk devletidir ve kanun hakimiyetini esas almaktadır. Hayek'e göre, kanun hakimiyeti doktrininin hedefi, vatandaşların kanunların kendilerini nasıl etkileyeceğini bilmeleridir. Bunun içinde kanunların dört vazgeçilmez özelliği bulunmalıdır:

- i) Kanunlar tamamıyla genel olmalı, hiçbir gruba veya ferde ayrıcalık tanımamalıdır.
- ii) İnsanlara eşit olarak uygulanmalıdır.
- iii) Geçmişe şamil olmamalıdır.
- iv) Kanunlar, resmi veya özel herkesi, her kuruluşu bağlamalıdır (Yayla, 1993b: s. 189).

Kanun hakimiyeti ile, piyasadaki oyunun kurallarını belirleyen ve oyuna müdahale etmeyip, oyunun kurallarının uygulanmasına nezaret eden devlet (Aktan, 1994: s. 23), özel teşebbüs tarafından yapılması karlı görülmemen ve üretilmeyecek olan hizmetleri de üstlenmelidir. Bunlar; çoğu sağlık hizmetleri, yolların yapım ve muhafazası, belediye hizmetleri (Hayek, 1990a: s. 223), şiddete ve salgın hastalıklara, sel ve çığ gibi tabii afetlere karşı koruma, ölçü standartları, toprak kayıtları ve harita hazırlamaları, pazarda sunulan bazı mal ve hizmetlerin kalitesinin belgelendirilmesi gibi hizmetlerdir (Yayla, 1993a: s. 153 – 157).

Görüldüğü gibi, ultra – sınırlı devlet veya “laissez – faire” anlayışının sonucu olan minimal veya “gece bekçisi devlet” anlayışı Hayek'çe benimsenmemiş (Yay, 1993a: s. 70 - Aktan, 1993: s. 39), devletin önceden belli kanun ve kurallar çerçevesinde, piyasanın serbest işleyişinin sağlanmasına yönelik fonksiyonlar yüklenmesi ve özel sektörde üretilmeyen kamusal ve mal ve hizmetlerin de devlet tarafından üretilmesi kabul edilmiştir. Ancak, bütün bunların kanun ve kurallara bağlı olması, refah devleti veya kamu menfaati gibi kurucu rasyonalist mantığa bağlı politikalar olmaması gerektiği de vurgulanmıştır.

2 – Piyasa Kavramı ve Hayek

Piyasanın varlığını kabul etmeyen hiçbir siyasal sistem özgürlüklerin yeşermesine izin vermemektedir (Erdoğan, 1993a: s. 42). Bu nedenle, piyasanın varlığını ve etkinliğini kabul etmeyen hiçbir ekonomik düşünce de liberal özellikler taşıyamaz. Yani, liberalizmin temel düşüncelerinden birisi de “piyasa” kavramına olan inançtır.

Bu nedenle, liberal düşünce geleneğinde piyasa ekonomisi kavramına, bazı farklı yönleri olmakla beraber, başta Hume, Smith ve Locke olmak üzere liberal iktisatçı düşünürlerin hemen hepsinin temas ettikleri görülmektedir. Ancak, “kendiliğinden doğan düzen” (spontaneous order) fikri üzerinde daha az durulmuştur (Yayla, 1993b: s. 171 – 172).

Kendiliğinden doğan düzen fikri geniş anlamı ile Hayek tarafından işlenmiştir. Hayek'in sosyal teorisinin de özünü oluşturan bu fikir, genişlemiş düzen (Extended order) olarak da ifade edilmekte ve insan eyleminin sonucu olan, fakat insan tasarımının sonucu olmayan bir düzeni anlatmaktadır (Yayla, 1993a: s. 106). Bu düzen, kendilerini onların ancak bazılarını doğrudan doğruya etkileyen ve bir bütün olarak hiç kimse tarafından bilinmeyen şartlara uydurmaya çalışan

bireysel elementler tarafından üretilmektedir. Kendiliğinden doğan düzen veya genişlemiş düzendeki kuralların ilk özelliği, elementlerin eylemlerini yöneten kuralların bu elementler tarafından bilinen kurallar olmasının gerekmemesidir. İkinci özellik ise, bu düzendeki kurallar bir evrim süreci içerisinde seleksiyon mekanizmasından geçerek ortaya çıkmışlardır. Bu düzeni üreten, insan toplumlarının bugünkü hacimleriyle varolmasını mümkün kılan, tedrici olarak gelişen, özellikle bireysel mülkiyet, dürüstlük, sözleşme, mübadele, ticaret, rekabet, kazanma ve özel hayat ile ilgili insan davranışı kuralları olmuşlardır. İnsanlar, herhangi bir yönlendirici olmaksızın dil, ahlak, hukuk ve para gibi sosyal oluşumları bu kendiliğinden doğan düzen anlayışı çerçevesinde geliştirmişlerdir; piyasa da bu oluşumlardan birisidir (Yayla, 1993a: s. 106 – 132).

Hayek, Adam Smith'in, fertlerin amaçlamadıkları halde diğer insanlarında yararına bir kısım hizmetler görebileceğini ifade etmek için kullandığı "görünmez el" tanımlaması ile alay etmenin kolay olduğunu; bu durumda, varolan ekonomik kurumların hepsinin fertler tarafından belli amaçlara hizmet için tasarlandığını kabul etmek gibi bir genel yönlendirmenin benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu düşünce, her şeyin insan aklının tercihleri istikametinde değiştiğine inanmak demektir. Tabii bilimlerde görülebilen yönlendirmenin, fertlerin hareketlerindeki karşılıklı etkileşimlerde de aynen varolabileceğini düşünmektir. Halbuki fertlerin hareketleri, karşılıklı etkileşimleri amaçlanmayan birtakım sonuçlar da doğurabilmektedir. Biz piyasada öyle bir organizasyon içinde bulunuruz ki, bu organizasyonu tanımasak bile sorunlarımızı çözüm buluruz. Hatta kasıtlı davranışlarımızla onu yönlendirmeye kalkmadığımız zaman daha iyi sonuçlara ulaşırız (Hayek, 1933: s. 130 – 131). Anlama ve kavranılması zor olarak kabul edilen kendiliğinden doğan düzen düşüncesi, Hayek'in Adam Smith'den aldığı "görünmez el (Invisible hand)" düşüncesine getirdiği yeni bir aşama olmaktadır. Bu aşamada piyasa, bilinçli aklın bir sonucu olmakta, insanların herhangi bir yönlendirici olmaksızın belli bir evrim süreci içerisinde selekte ederek ortaya koydukları ortak bir oluşumu anlatmaktadır. Bu nedenle, bu oluşumun, bilinçli akıl ile yeni şekillere sokulmasının mahzurları bulunmaktadır.

Çünkü, bilgi parçalıdır ve bütün insanlara yayılmıştır. Toplumun her üyesi, bilginin ancak birazına ulaşabilecek ve bilginin diğer kısmından habersiz bulunacaktır. Hayek'in bilgi teorisinde insan bilgisinin sınırlılığı üzerinde durulur ve bunun sebepleri anlatılır (Yayla, 1993a: s. 61). İşte, fertlerin kısım kısım sahip oldukları ve kullandıkları bilginin, en iyi bir şekilde yaralanılacağı sistem "piyasa sistemi" olmaktadır. Piyasa kurumları, diğer alternatif kurumlardan çok daha iyi bir şekilde toplumun tüm bireyleri arasında yayılmış olan bilgiden yararlanabilme imkanını sunmaktadır. Ekonomik sorunun kaynağının piyasa değişmelerine gösterilebilecek hızlı uyum olduğunu kabul ettiğimizde, bu sorunun bilginin merkezde toplandığı bir yapı ile çözülebileceğini düşünemeyiz (Hayek, 1945b: s. 84 – 85). Çünkü bu bilgi, çeşitli nedenlerle bir merkezi otorite tarafından belirli amaçlar ve bunların gerçekleştirilmesi için yeterince başarılı bir şekilde toplanamaz, bir araya getirilemez ve kullanılamaz (Yay, 1993a: s. 59). Yani binlerce, milyonlarca insan arasında dağılmış bulunan ve bir bütün olarak hiç kimse tarafından bilinmeyen, bilinmeyecek olan bilginin ve bilgiye ulaşma fırsat ve becerilerinin optimum şekilde kullanılmasına en iyi yardım (Yayla, 1993a: s. 138) rekabetçi bir piyasa tarafından yapılmaktadır. Zaten piyasaya yapılan müdahaleler de piyasayı ortadan kaldırmazlar, sadece piyasanın işleyişini

bozarlar (Yayla, 1993b: s. 182). Pazar ve piyasa, bireyleri, hakkında bilgi sahibi oldukları kaynakların farklı kullanılmalarının sağlayacağı avantajlar hakkında bilgilendirmenin yegane yöntemidir. Bugünkü üretimimizin bu kadar geniş olmasının nedeni de, yaygın şekilde dağılmış bilgiyi en geniş ölçüde kullanabilmemizdir (Yayla, 1993a: s. 146). Bunu sağlayan ise serbest işleyen piyasadır.

Hayek'in piyasa konusundaki düşünceleri bir tam rekabet modelini de içermemektedir. Tam rekabet beklentisi, bizi rekabetin bize sağladıklarını küçümsemeye itmektir. Mükemmel rekabet modeli, birkaç sektör haricinde ekonomide varolmayan, çoğu sektörde de yaratılması hem mümkün olmayan, hem de mümkün olsaydı bile yaralı olamayacak olan gerçekler varsayımına dayanmaktadır. Dolayısı ile tam rekabet arayışı yanlış ve gereksizdir (Yayla, 1993a: s. 138).

Sonuç itibarıyla, Hayek'in piyasa ekonomisi analizi ile liberal düşünceye yaptığı katkılardan birisi, piyasa ekonomisinde karşılaştığımız fiyatları bir bilgi iletişim mekanizması ve bir sinyal aracı olarak tanımlaması; diğeri ise rekabeti bir keşif süreci olarak sunmasıdır. Piyasada bir hammaddenin üretiminde ortaya çıkan bir kıtlık, bu hammaddenin kullanıcılarına artan fiyatlar şeklinde bir bilgi olarak yansır ve bu eldeki hammaddelerin toplumsal olarak daha etkin kullanılmasına neden olur. Piyasada rekabetin rolü ise, girişimcileri, diğer girişimcilerin bulup – göremediği fırsatları araştırıp – yakalamaya yöneltir. Ancak, piyasadaki iktisadi gelişmelerin daima amaçlanmayan sonuçları olacağından, bu beklenilmeyen sonuçlara gösterilecek uyum da, rekabetin sürekli varolmasını sağlamaktadır (Yay, 1993b: s. 150).

3 – Stagflasyon Olgusu ve Hayek

Stagflasyon kavramı, durgunluk (stagnation) ile fiyat artışları (inflation) kelimelerinden türetilmiş bir kavramdır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra batı ekonomilerinde görülmeye başlanan ve işsizlik ile enflasyonun bir arada bulunduğu yeni durumu ifade etmekte kullanılmaktadır.

Stagflasyon olgusu, geniş bir şekilde 1970'li yıllardan sonra belirmesine rağmen, daha önceki iktisat düşünürlerinin bu konularda da çeşitli açıklamalar sundukları görülmektedir. Stagflasyonu, çok yüksek ücretlere, bünyeden kaynaklanan talep düşmelerinin yaygınlık kazanmasına, eksik kapasite kullanımı sonucu oluşan yüksek birim maliyetlere, çeşitli biçimlerde artan maliyetlerin yayılmasına, talep gerilemesine, enflasyon ile işsizlik arasındaki trade – off'un işlememesine, dış ticaret hadlerindeki değişmelere, etkisiz anti – enflasyon politikasına ve genişletici para ve maliye politikalarına, bölüşüm mücadelesine, ücretler ile fiyatlar arasındaki uyumun bozulmasına bağlı olabileceğini savunan çok çeşitli teoriler bulunmaktadır (Çöloğlu, 1983: s. 15 – 27).

Hayek'e göre ise, kapitalist ekonomilerin karşılaştıkları krizlerin doğru bir açıklaması olarak nitelendirilen ve ilk bakışta karmaşık gelen açıklamaları açacak iki önemli kavram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, eşanlı olarak ortaya çıkan sermaye bolluğu ve kıtlığı; ikincisi ise, tüketim talebindeki ani artışlardır.

Konjunktür dalgalarının ortaya çıkması için gerekli ve yeterli şart, para hacminin esnek olmasıdır. Para hacminin esnekliğinden dolayı, bankalarca talep edilen kredi faiz haddinin, her zaman için denge faiz haddine eşit olmaması ve kısa dönemde bankaların likidite durumlarınınca belirlenmesi gerçeği, konjunktür dalgaların belirleyici nedenini oluşturmaktadır. Hayek'in bir kap içine dökülen

balın kabın içine yayılmasına benzettiği parasal bir değişimin ekonomiye girmesi, harcamaları, nispi fiyatları ve kaynak dağılımını değiştirmektedir (Yay, 1993a: s. 99 – 101).

Ayrıca, gelirden ve tüketim talebindeki artışın, her zaman yatırımları arttıracak doğru değildir. Bu aşamada hızlandıran etkisinin karşısına “Ricardo Etkisi” çıkacaktır. Ücret hadlerindeki bir yükselmenin girişimci kapitalistleri emek yerine makine ikame etmeye sevk edeceğini açıklayan Ricardo’nun düşüncesi Hayek’çe “Ricardo Etkisi” olarak isimlendirilmekte ve fiyatlara göre nispi artış gösteren ücretlerin farklı oranlarda emek ve kapital kullanan değişik sanayi veya üretim tekniklerinin nispi karlılıkları üzerindeki farklı etkilerini açıklamakta kullanılmaktadır (Hayek, 1942: s. 220 – 225). Tüketim malları fiyatlarındaki artış ve reel ücretlerdeki düşme, girişimcileri daha ucuz faktörlerden daha çok kullanmaya ve emek yoğun tekniklerle üretilen (tüketim malları) yatırımlara yöneltecektir. Sonuçta, tüketim talebindeki artış, yatırımları arttırmayacak, aksine düşürecektir (Yay, 1993a: s. 118). Ayrıca, sendikalar tarafından zorlanan bir ücret artışı, reel ücretlerin artışı ile birlikte tüketim malları talebinde bir artışa yol açar. Müteşebbisler de emeğin yerine kapital ikamesine veya daha yoğun üretim tekniklerine yönelirler. Bu da, bazı yatırım düşüncelerinin yeniden gözden geçirilmelerine sebep olur (Hayek, 1962: s. 346 – 347).

Her iki açıklamanın da vardığı sonuç, krizin gerçek kaynağının kredi genişlemesi şeklinde gerçekleşen para arzı artışları olduğudur. Bireylerin gerçek zaman tercihlerinin değişmesi ile değil de, hükümetin veya bankaların kredi hacmini arttırması ile başlayan süreç, önce faiz haddini düşürerek sermayenin yanlış yönlendirilmesine neden olacaktır. Bu durumda girişimciler, ancak düşük faiz haddinde yapılabilecek sermaye yatırımlarına girişirler ve bu nedenle üretim faktörleri tüketim malları kesiminden üretim malları kesimine kayar. Ancak, bir süre sonra, üretim malları kesimindeki faktör sahiplerinin geliri arttığında, bunlar taleplerini tüketim mallarına yöneltecekler ve bu malların fiyatları artacaktır. Öte yandan, bir noktadan sonra bankaların krediyi durdurması, faiz haddini yükseltecek ve ancak düşük faizle üretimini sürdürebilen sermaye malları kesimi üretimini durdurmak zorunda kalacaktır. Bu durumda, sermaye malları kesiminde işsizlik yaşanırken, tüketim malları kesiminde fiyat artışları başlayacaktır. Üretim yapısı, değişen talep yapısına ayarlanana kadar, yani sermaye malları kesiminde işsiz kalan işçiler, tüketim malları kesiminde istihdam edilene kadar, işsizlik devam edecektir. Bu işsizliği gidermek için uygulanan genişletici politikalar yalnızca işsizlik ve enflasyon olgusunun artmasına neden olacaklardır (Yay, 1993b: s. 158 – 159).

Hayek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen stagflasyon olgusunu, tamamen Keynes’in genişletici politika önerilerinin uygulanmış olmasına bağlamaktadır (Hayek, 1983: s. 38). Ekonomide karşılaşılan krizlerin, bu arada stagflasyon olgusunun, tamamen piyasaya yapılan müdahalelerden kaynaklandığını belirtmektedir. Fertlerin gönüllü kararları ile belirlenebilen dengeler suni talep artışları ile bozulduğunda, eldeki kaynakların bir kısmı yanlış yönlere kayacak ve kesinleşmekte olan denge bir başka zamana ertelenecektir. İstihdam edilmemiş kaynaklarla bu dengeyi yakalamaya çalışmak mümkün olsa bile, yeni dengesizlik ve karışıklıklara yol açılacaktır. Bundan dolayı, bütün mevcut kaynakların kalıcı bir şekilde mobilize edilebilmesinin tek yolu, suni dürtüler ve saikler kullanmak değil, kriz olsun olmasın, sürekli tedavinin oluşumunu zamana bırakmaktır (Hayek, 1967: s. 98 – 99).

Hayek’in genişletici politikaların ekonominin bulunduğu denge noktasına bağlı

olmaksızın krizlere, hem işsizlik, hem dem fiyat artışlarının bir arada görülmesine yol açacağını; stagflasyon olgusunun bilinmediği yıllarda da öngörmüş ve açıklamış olması dikkat çekici bulunmaktadır.

4 – Hayek’in Ekonomi Politikası Önerileri

Hayek’in ekonomi politikası önerileri günümüz liberal uygulamalarına da ışık tutacak özellikler göstermektedir. Bu önerileri şu başlıklar altında özetleyebiliriz.

a) Devletin Ekonomik Fonksiyonları

Devletin ekonomik yetkilerinin sınırlanmasını talep eden Hayek, devletin ekonomik alanda hiçbir görev almaması düşüncesini de benimsememektedir. Hayek’in devlet anlayışı konusunda anlatırken de kısmen belirttiğimiz gibi, kamusal mal ve hizmetlerin üretilip sağlanması, özel sektörün karlı görmediği alanlarda devletin görevler yüklenmesi ve en önemlisi de devletin piyasanın işleyişini bozan ve bozabilecek olan olumsuzluklara karşı etkin önlemler alması istenilmektedir (Hayek, 1990: s. 223).

Yani devlet, özel sektörün karlı görmediği alanlardaki mal ve hizmetlerin üretimi ile fiilen meşgul olacak, ayrıca da, piyasanın işlerliğini bozabilecek olan müdahaleleri engelleyecek, bu konulardaki yasal düzenlemeleri yapıp uygulamalarına nezaret ederek, piyasada çok sayıda fert tarafından oynanan oyunun kurallarına yürümesini sağlayacaktır.

b) Politika Uygulamalarının Yapısı ve Sınırları

Hayek, devletin ekonomi politikaları uygulamalarının temel dayanaklarına farklı bir bakış getirmektedir. O’na göre, para ve maliye politikaları takip ederek beklenen ekonomik amaçlara ulaşma düşüncesi ekonomi ile fiziksel bilimlerinin kanunlarının aynı şekilde işlediğini kabul eden yanlış düşünceden kaynaklanmaktadır. Çünkü, fiziki bilimlerde gözlemlenen olayları belirleyen bir faktörün hareketleri bilinebilir ve ölçülebilir. Ancak piyasadaki sonuçları pek çok sayıdaki fertlerin davranışları belirler ve bunları tamamıyla bilmek ve ölçmek mümkün değildir (Hayek, 1974b: s. 139).

Bu nedenle, bir insanın veya devletin piyasalara yön verirken bilgisinin sınırlı olduğunun farkında olmasının büyük önemi bulunmaktadır. Kamu otoritesinin, bir marangozun tahtayı şekillendirmesi gibi olayları şekillendiremeyeceğini görmesi ve bir bahçıvan gibi uygun bir çevrenin oluşmasına yardımcı olmayı prensip edinmesi gerekmektedir. Aksi halde, fiziki bilimlerin gelişmesi ile birlikte büyüyen gücün insan ve insan davranışlarını da yönlendirmeye çalışması, hiçbir beyin tarafından dizayn edilmemiş ve milyonlarca ferdin özgür çabaları ile oluşmuş bir medeniyeti tahrip edebilecektir (Hayek, 1974b: s. 149).

Ekonomi ve fiziki bilimlerin kanunlarının farklı işlediklerini ve insan bilgisinin sınırlılığını kabul eden liberalizmin çağdaş düşünürleri “politika” kavramına soğuk bakar ve özellikle onun yüceltilmesine şiddetle karşı çıkarlar. Politikanın bir karar alma süreci olarak pek etkin olmadığını, hatta yozlaştığını düşünen bu yazarlar, onun hiç de iyi bir değer dağıtım mekanizması olmadığını görüşündedirler. Daha doğrusu onlar, politikanın bir değer dağıtım aracı olarak görülmesine karşı çıkarlar (Erdoğan, 1993: s. 44).

Bu karşı çıkış sınırsız bir demokrasi anlayışına da yansımakta, ekonomik hayat

üzerindeki devlet kontrolünün genişlemesi sonucunu veren bir demokrasinin kapitalizm ile bağdaşmadığını belirten Hayek (Hayek, 1974a: s. 441), iflah olmaz bir demokrasi muhalifi olarak da tanımlanabilmektedir (Özel, 1993: s. 145). Bu nedenle de politikacılara karşı derin bir güvensizlik duymakta (Yayla, 1993b: s. 233), politikanın uygulanış biçimini eleştirmektedir. Çünkü, piyasa ekonomisinde değişme ve ilerlemenin motoru olan bireysel çıkar düşüncesinin hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaksızın siyasi alana hakim olması halinde Zararlı sonuçlar doğmaktadır. “Yasama organlarının üstünlüğü ilkesinin öne çıkması, çeşitli baskı gruplarının kamu’yu sahipsiz bir orta malı gibi görerek sömürmelerine imkan vermiştir” (Erdoğan, 1993b: s. 131). Bu nedenle de politik iktidarın ekonomik yetkilerinin sınırlanmasını ve bunu sağlayacak anayasal düzenlemeler yapılmasını önermiştir.

c) Para Hacminin Kontrolü ve Otomatik Altın Standardı

Ekonomideki istikrarsızlıkların kaynağını para miktarının aşırı artışlarına bağlayan Hayek, para miktarının kontrol edilmesi gerektiğini belirtmektedir. “İstikrarlı bir ekonomik gelişme için istikrarlı bir parasal yapıya sahip olmak şarttır”. Bu amaçla uygulanabilecek sistemlerden hiçbirisinin bunu gerçekleştiremeyecek olması nedeniyle Hayek, para miktarının kontrolü ve paranın değerinin korunması için otomatik bir sisteme geçilmesini önermektedir. Bunun içinde en etkili çarenin otomatik altın standardına dönülmesi olduğunu belirtmektedir (Hayek, 1977: s. 2). Günümüz şartlarında bunun mümkün olmadığı kabul ediliyorsa, o zaman sabit döviz kuru sistemine dönülmelidir (Yay, 1993a: s. 172).

d) Para Basma Tekelinin Özel Sektöre Devredilmesi

Hayek’in pek çok liberal düşünürde de ilginç gelebilecek bir önerisi, para basma tekelinin devletten alınarak özel sektöre devredilmesi teklifidir. Para basma tekelinin devlete ait olması, insanların iyi para bulabilme süreç ve şanslarını ortadan kaldırmaktadır (Hayek, 1977: s. 5). Ayrıca, enflasyonun gerçek nedeni de, para basma yetkisinin bir monopol halinde devlet tarafından kullanılmasıdır. Geçmişteki enflasyonlar aşırı bir şekilde para basmanın sonucudurlar ve refah devletine ulaşma çabaları bu davranışları teşvik etmişlerdir (Hayek, 1990a: s. 327 – 328). Bu nedenle para politikası alanında vakit kaybetmeden yapılması gereken, devletin elinden para basma tekeli almak ve serbest bankacılık sistemine geçerek bankalara da para basma yetkisini tanımadır.

Hayek’in 1975 yılında Lozan’da yapılan ikinci altın ve para konferansında bir şaka olarak ortaya attığı para basma tekelinin devletten alınarak özel teşebbüse verilmesi düşüncesi, zamanla, devletin enflasyon doğurucu para politikası uygulamalarına karşı bir çare olarak kabul edilmiştir (Hayek, 1977: s. 1). Farklı para birimlerinin piyasada tedavül ettiği ve fertlerin konvertibil paralar arsında kuvvetli parayı zayıfına tercih ettikleri, ayrıca farklı kuruluşlarca çıkarılan seyahat çeklerinin de para gibi kullanılabilirdiği göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir teşebbüsün hiç de hayali olmadığı ifade edilmektedir (Yayla, 1993a: s. 162).

e) Fiyat ve Miktar Kontrolleri

Hayek'e göre, ekonomideki tüm fiyat ve miktar kontrolleri iki sebepten özgür bir sistemle bağdaşmazlar. Öncelikle, tüm kontroller keyfi olmak zorundadırlar. İkinci olarak da, bu kontroller piyasanın normal işleyişini bozacaklardır (Hayek, 1990a: s. 228). Çünkü kontrol, kontrol edicinin şahsi değerlendirme ve davranışları ile paralel bir şekilde yürütüleceği için, fertler arasında kişisel kayımlar söz konusu olacaktır. Ayrıca, piyasanın arz ve talep kurallarına göre işleyen ve fiyat mekanizmasının üretici ve tüketicilere satın alma ve üretme mesajları veren mekanizması bozulacaktır. Bu nedenlerle de fiyat ve miktar kontrolleri serbest piyasa ekonomisinin sabotörleridirler.

f) Özelleştirme

Hayek'in ekonomi politikası önerilerinden birisi de, özellikle ülkemizde tartışma gündeminin öncelikli sıralarında yer alan özelleştirme konusudur. Hayek'e göre hükümetler, gerek millileştirme yoluyla, gerekse kamu teşebbüslerine vergileme yoluyla elde ettiği fonları kullanarak, piyasada rekabeti bozacak fiili monopoller yaratmışlardır. Dolayısı ile, rekabet eşitliğinin sağlanması açısından kamu girişimleri özelleştirilmelidir (Yay, 1993b: s. 154).

Bu arada posta hizmetleri gibi, para basma tekeli gibi, devlete ait olmasında yarar görülen hizmetlerin de özel sektöre devri gerekmektedir. Çünkü, Hayek'e göre, posta hizmetlerinin ve para çıkarma olayının ilk ortaya çıkışını sağlayan ve sunanlar hükümetler olmamışlardır. Hükümetlerin bu işlere el atmaları da insanların aldığı hizmetlerin kalitesini arttırmamış, azaltmıştır. Ayrıca, hükümetlerin özellikle posta hizmetleri arasında tek ve en büyük işveren olması, sendikaların kamu hayatını felce uğratacak bir imkana kavuşmalarına ve daha da önemlisi büyük bir kaynak savurganlığına yol açmıştır (Yay, 1993a: s. 160 – 161).

g) Ekonomi Politikası Uygulamaları ve Zaman

Son olarak, Hayek'e göre, liberal ferdiyetçi politikalar uzun dönemli politikalar olmak zorundadır. Çünkü bu politikalar fertlerin geleceğe dönük planlarını yapmalarında klavuzluk edeceklerdir. Halbuki şimdiki politikalar kısa dönemli etkileri hedeflemektedirler. Bu ise, Keynes'in "uzun dönemde hepimiz öleceğiz" sözünde özetlenen, özel durumlar için geliştirilmiş ve özel şartlara göre ayarlanmış politikalar üretilmesine yol açmaktadır (Hayek, 1945a: s. 20). Bu politikalar, fertler için bir belirsizlik ifade etmekte, piyasaların istikrarını bozucu sonuçlar doğurmaktadır.

Görüldüğü gibi, Hayek'in ekonomi politikası önerileri, devletin ekonomik hayattaki bazı kamusal mal ve hizmetleri üretmesine izin vermesiyle oldukça ılımlı bir liberalizm çizgisi gösterirken, para basma tekelinin özel sektöre devri gibi radikal veya anarkokapitalist söylemleri de içermekte; otomatik altın standardı veya sabit döviz kuru sistemine dönülmesi gibi geleneksel – klasik ve hatta bugün tutucu sayılabilecek unsurları da kapsamaktadır. Bu duruma, Hayek'in ekonomi politikası önerilerinin liberal ekonomik düşünürler arasında kendine özgü bir anlayışı temsil ettiği söylenebilecektir.

IV – SONUÇ

Fizyokrat iktisat düşünürlerinin tabii düzen açıklamaları ile başlayan liberal iktisadi düşünce, klasik iktisatçılar ve özellikle Adam Smith'in görünmez el açıklamaları ile önemli bir ilerleme kaydetmiş ve neo – klasik iktisatçıların ferdi öne çıkararak marjinal analizleri ile teorik bütünlüğünü kurmuştur. Günümüzde ise, liberal düşüncenin çağdaş yorumlarını yapan çeşitli düşünce okulları, liberal düşüncenin temel geleneklerine bağlı kalarak bu akımı sürdürmektedir. Çağdaş liberal düşünce akımları içerisinde adı öne çıkan önemli düşünürlerden birisi de Friedrich August von Hayek'tir. Hayek, Adam Smith'in "görünmez el" düşüncesini "kendiliğinden tabii düzen" açıklamaları ile bugüne taşımış ve insan iradesi, düşüncesi ve yönlendirmesi olmaksızın oluşan kuramların ve bu arada piyasanın daha iyi işlediğini ve optimal çözümler sunduğunu açıklamıştır. Bilginin toplanamayacağından yola çıkarak, bilginin tam olarak ancak serbest işleyen bir piyasada değerlendirilebileceğini savunmuştur. Tamamıyla devletsiz bir ekonomik modele de karşı çıkmış, ancak devletin para dahil hiçbir alanda tekel oluşturulmaması gereği üzerinde durmuştur. Liberal ekonomik düşüncenin horlandığı 1930'lu yıllardan itibaren bu düşüncenin üstünlüklerini anlatan, planlama ve yönlendirmenin her türlüüne karşı çıkan Hayek'in önemli hacimdeki eserlerinde, bugün uygulanmak istenen liberal politikalar için vazgeçilmez öneriler bulunmaktadır. Bu önerilerini değerlendirilmesi, liberalizm adı altındaki çarpıklıkların da giderilmesini sağlayacaktır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1. AKTAN, C. Can 1993; "Çağdaş Liberal Düşünce Okulları ve Hayek", 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum İçinde, Ankara, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 19 – 43.
2. AKTAN, C. Can)1994); "Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl: 31, Sayı: 3, Mart 1994, s. 5 – 28.
3. ÇÖLÖĞLU, Halit (1983); Stagflasyon 1975 – 1980 Türkiye Bunalımı, Gazi Üniversitesi İkt. Ve İd. Bil. Fak. Yayınları No: 21, Ankara.
4. ERDOĞAN, Mustafa (1993a); "Liberal Toplum Liberal Siyaset", Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.
5. ERDOĞAN, Mustafa (1993b); "Liberal Anayasacılık ve Hayek", 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum' İçinde, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 119 – 140.
6. ERKAN, Hüsnü (1987); "Sosyal Piyasa Ekonomisi", Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği.
7. ERSOY, Arif (1990); "İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi", 2. Baskı, İzmir, Abam Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi.
8. FRİEDMAN, Milton and Rose (1980); "Free To Choose", A Personel Statement, Penguin Boks.
9. FRİEDMAN, Milton (1988); "Kapitalizm ve Özgürlük", Çev: D. Erberk – N. Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.

10. GEMAHILING, Paul (1939); "Büyük Ekonomistler", Çev: Zühtü Uray, Ankara, Maarif Vekalati.
11. HAYEK, F. A. (1933); "The Trend of Economic Thinking", *Economica*, 13, May, s. 121 – 137.
12. HAYEK, F. A. (1945a); "Individualism: True and False", 'Individualism and Economic Order' İçinde, U.S.A., The University of Chicago Press, 1980, s. 1 – 35.
13. HAYEK, F. A. (1945b); "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order*, İçinde, U.S.A. The University of Chicago Press, 1980, s. 77 – 91.
14. HAYEK, F. A. (1942); "The Ricardo Effect", 'Individualism and Economic Order' İçinde, U.S.A. The University of Chicago Press, 1980, s. 221 – 254.
15. HAYEK, F. A. (1962); "The Pure Theory of Capital", London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
16. HAYEK, F. A. (1967); "Prices and Production", New York, August M. Kelley Publisher.
17. HAYEK, F. A. (1974a); "Economic Freedom and Representative Government", Fourth Wincott Memorial Lecture, *Austrian Economics, Volume III* İçinde, Ed: By Stephen Littlechild, Great Britain, Edward Elgar Publishing Company, s. 439 – 454.
18. HAYEK, F. A. (1974b); "The Pretence of Knowledge", 'Austrian Economics Volume I' İçinde, s. 23 – 24.
19. HAYEK, F. A. (1977); "Toward a Free Market Monetary System", *The Journal of Libertarian Studies*, III (1), Summer, s. 1 8.
20. HAYEK, F. A. (1983); "Eleştirici Bir Görüş", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 10, Ekim – 1983, s. 37 – 42.
21. HAYEK, F. A. (1990a); "The Constitution of Liberty", Reprinted by Routledge.
22. KAZGAN, Gülten (1984); "İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi", İstanbul, Remzi Kitabevi.
23. ÖZEL, Mustafa (1993); "Piyasa Düşmanı Kapitalizm", İstanbul, İz Yayıncılık.
24. SAVAŞ, Vural F. (1989); "Anayasal İktisat", İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
25. SELİK, Mehmet (1974); "100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi", 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
26. TEKEOĞLU, Muammer (1993); "İktisadi Düşünceler Tarihi", Adana.
27. SMITH, Adam (1952); "An Inquiry Into The Nature and Causes of the Wealth of Nations", Chicago, London, Encyclopedia Britannica Inc.
28. YAY, Turan (1993a); "F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce", Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
29. YAY, Turan (1993b); "F. A. Hayek'in İktisat Anlayışı", 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum' İçinde, Ankara, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 141 – 160.
30. YAYLA, Atilla (1993a); "Özgürlük Yolu – Hayek'in Sosyal Teorisi", Ankara, Turhan Kitabevi.

31. YAYLA, Atilla (1993b); "Liberal Bakışlar", Ankara, Siyaal Kitabevi.